

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ЧЕСНОСТІ І ПРАВДИВОСТІ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Виявляються особливості формування моральних якостей чесності і правдивості у першокласників.

Моральне виховання школярів у навчально-виховному процесі – одна з головних проблем психолого-педагогічної науки та першочергове завдання сучасного вчителя. Розвиток моральної сфери школяра є умовою успішного розвитку його особистості, лежить в основі його поведінки в різних сферах життя.

Моральне виховання дитини розпочинається ще задовго до її вступу до школи. Але тільки тут вона зустрічається з чіткою та розгорнутою системою вимог, виконання яких постійно контролюється. Адже саме в молодшому шкільному віці, за твердженням психологів, закладається фундамент моральної поведінки, починається цілеспрямоване формування суспільної спрямованості особистості на основі раніше отриманих моральних понять та звичок [1: 73-74].

В процесі формування особистості школяра, коли взаємодіють особистий досвід і суспільні вимоги, у дитини складається система переконань і ідеалів, які стають постійно діючими мотивами її поведінки. В подальшому система моральних переконань і ідеалів, яка виникла, тобто моральна свідомість, стає домінуючим фактором, який визначає суспільну активність. Необхідною умовою формування моральної поведінки є знання школярами відповідних правил і норм, хоч саме по собі це знання ще не забезпечує відповідного рівня моральної поведінки. Більш того, засвоєння знань без практики відповідної моральної поведінки призводить до утворення так званого "морального формалізму" (Л.І.Божович), що виражається у розриві між моральними знаннями і моральною поведінкою [2:186-188]. Тому головним у формуванні особистості молодшого школяра має бути правильна організація його життя і діяльності, в яких він набуває моральної суспільної поведінки. У формуванні моральної поведінки дуже важливо створити у вихованця єдину систему, що об'єднує моральні знання, почуття і дії.

Виховання чесності і правдивості тісно пов'язане з моральним вихованням школярів в цілому і є однією з його ланок.

Чесність – моральна якість особистості, яка відображає одну із важливих вимог моральності. Вона включає правдивість, принциповість, вірність прийнятим зобов'язанням, суб'єктивну переконаність у правильності справи, що здійснюється, щиросердність перед іншими і самим собою щодо тих мотивів, якими людина керується, визнання і підтримку прав інших людей на те, що їм законно належить.

Правдивість – моральна риса, що характеризує людину, для якої стало правилом говорити істину, не приховувати від інших людей і самої себе справжнього стану справ. Брехня виникає як компенсація недостатності вольової (довільної) поведінки, починає розвиватися, коли у дитини не сформувалася ще потреба у правдивому відношенні до інших людей, коли чесність не стала якістю, яка підвищує значимість дитини в очах інших людей.

Чесність і правдивість є чи не найважливішими для встановлення гарних стосунків між людьми. Вони характеризують людину з позицій високих моральних чеснот. Тому в молодшому шкільному віці слід особливо увагу звернути на виховання чесності, правдивості, з якими тісно пов'язане вміння дотримуватися своїх обіцянок, доводити до кінця розпочату справу, виконувати її вчасно і сумлінно, бути відповідальним за свої дії і вчинки, мати власні переконання і відстоювати їх. Життя постійно наповнене ситуаціями, одні з яких діти легко вирішують згідно моральних норм поведінки, інші ж провокують їх на порушення правил і брехню. Перед ними постає питання: як вчинити?

Проведений нами аналіз психологічної літератури з питань дослідження чесності і правдивості дітей змушує нас визнати факт малочисельності існуючих методик. У зв'язку з цим виникає потреба у створенні відповідних модифікацій загальновідомих стандартизованих та проєктивних методик з метою їх застосування у вивченні розвитку моральних якостей чесності і правдивості сучасних школярів. Особливий інтерес викликала у нас проєктивна методика Рене Жиля.

"Фільм-тест" Рене Жиля належить до класу проєктивних технік. Це напівпроєктивна візуально-вербальна методика, стимульний матеріал якої представлений 25 малюнками з коротким текстом і 17 виключно текстовими завданнями [3: 316-317].

Методику Р. Жиля неможливо віднести до ряду чисто проєктивних, вона являє собою форму, перехідну між анкетною і проєктивними тестами, поєднуючи переваги стандартизованого вимірювального тесту і індивідуалізованої проєктивної техніки. В цьому її велика перевага. Вона може бути використана як інструмент глибокого вивчення особистості, а також в дослідженнях, які потребують вимірювань і статистичної обробки даних.

"Фільм-тест" призначений для дослідження соціальної пристосованості дитини 4-12 років, особливостей її міжособистісних стосунків з оточуючими, деяких поведінкових характеристик та особистісних якостей. Ця методика, як і інші проєктивні техніки, дозволяє здійснити глобальний підхід до оцінки особистості досліджуваного, виявити її пригнічені, приховані, завуальовані сторони.

Характерною особливістю "Фільм-тесту" є відносна неструктурованість запропонованих досліджуваному завдань, кожне з яких передбачає практично необмежену кількість потенційно можливих "правильних" відповідей. Малюнкові завдання методики Р.Жиля достатньо прості, схематичні, несуттєві деталі і деталі обличчя в них відсутні, що полегшує досліджуваному ідентифікацію з певним персонажем малюнку, дозволяє уявити у нього будь-який вираз обличчя. Дитині пропонується обрати собі місце серед зображених людей чи ідентифікувати себе з відповідним персонажем (позначити його "х"). При цьому звертається увага на позицію обраного дитиною персонажа, його включеність у групу чи самотність, розташування поблизу чи на відстані від ключової фігури малюнку тощо.

Крім якісної оцінки результатів, дитяча проєктивна методика міжособистісних взаємин дозволяє представити результати психологічного дослідження за рядом змінних і кількісно.

На зразок "Фільм-тесту" нами була створена візуально-вербальна методика для діагностики чесності і правдивості дітей 6-7 років. При цьому ми цілком усвідомлюємо, що методика створювалася в дослідних цілях і не претендує на роль єдиного досконалого інструментарію

Мета застосування модифікації методики – вивчення особливостей становлення моральних якостей чесності і правдивості у дітей 6-7 років.

Необхідний матеріал: 9 малюнкових завдань-ситуацій, типових для повсякденного життя дітей.

Малюнкові завдання виконані відповідно до аналогічних пунктів "Фільм-тесту" Р.Жиля. Основу їх сюжету складає контурне зображення різних типових для дитини цього віку життєвих ситуацій.

Запропонована нами методика призначена для індивідуального дослідження дітей першого класу. Індивідуальна робота з досліджуваним проводиться у формі бесіди, весь хід якої фіксується у протоколі. Перед початком роботи з методикою дитині повідомляється, що від неї чекають відповіді на запитання. Дитина розглядає малюнки, читає сама або їй зачитують текстові завдання, відповідає на запитання, показує досліднику, в якому місці на малюнку вона хотіла б знаходитись і чому, розповідає, як поводи́ла б себе у певній неприємній для іншого ситуації.

Ситуація 1.

Ось будинок, в якому діти, граючись м'ячем, розбили шибку. Там же був(ла) і ти. Що скажеш дорослому?

Ситуація 2.

Ось шкільний клас. Дитина отримала "двійку". Скаже про неї вдома чи ні? Кому скаже?

Ситуація 3.

В ігровій кімнаті в школі є найулюбленіша іграшка всіх дітей – ведмедик. Усі хочуть ним гратися. Одна дитина сховала ведмедика за спиною, друга запитує, чи не бачила вона іграшки. Яку відповідь почує ?

Ситуація 4.

Йде урок. Одна дитина грається іграшкою, коли всі пишуть класну роботу. Вчителька запитує, що дитина робить. Що вона відповість?

Ситуація 5.

Вдома. Мама йде з дому і говорить дитині, щоб та спочатку зробила уроки, а вже потім читала казки. Що робитиме дитина? (Батьки пішли і звітувати про свої вчинки доведеться пізніше).

Ситуація 6.

Також вдома. Дитина сіла дивитися по телевізору мультфільми. Мама запитує, чи зроблені уроки. Що їй відповість дитина?

Ситуація 7.

Дитину послали по хліб. Вона загралася і забула про доручення; мама теж про нього не згадала. На наступний день дитина знайшла у кишені гроші. Як вона вчинить? Купить хліб чи морозиво для себе ?

Ситуація 8.

Вдома. Заходить мама в кімнату й бачить, що зі столу впали чашки й розбилися. Вона запитує дитину, яка гралася в цій кімнаті з котом, хто це зробив. Що відповість дитина?

Ситуація 9.

Класна кімната. Дитина принесла в клас мішечок з іграшками й цукерками. Мішечок розірвався, все впало на підлогу, розсипалося, покотилося. Ось товариш підняв цукерку. Що він з нею зробить? Де знаходишся ти? Покажи або познач хрестиком.

За допомогою відповіді чи просто вказівки досліджуваного на його вибір персонажа можна отримати інформацію про особливості ставлення дитини до інших людей, про рівень розвитку у неї чесності і правдивості та ступінь моральності дитини взагалі.

Висновки, отримані на основі застосування цієї методики, слід розглядати як вірогідні, евристичні, які можуть бути використані лише у сукупності з іншими даними, експериментально-психологічними, клінічними і просто фактичними (знання фактів минулого і сучасного життя досліджуваного).

Результати проведеного нами дослідження серед учнів-шестирічок піддавались кількісному та якісному аналізу і представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Кількість виборів у %	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Позитивні	25	17,9	21,4	39,3	25	46,4	10,7	21,4	14,3
Негативні	75	82,1	78,6	28,6	75	53,6	89,3	78,6	85,7
Індиферентні				32,1					

За даними дослідження, лише 25% учнів класу зможуть відповісти чесно після скоєного. Інші 75% схильні відвести від себе загрозу покарання (ситуація 1).

У загрозовій для досліджуваного ситуації 2 його поведінка одразу змінюється. Якщо в попередній ситуації 25% учнів брало провину на себе (можливо, тому, що такого випадку з учнями, особливо з дівчатками, ще не трапилося), то в даній, наближеній до їхнього життя ситуації лише 17,9% дітей відверто скажуть правду батькам про неприємну подію, причому тільки 1 учень правдиво відповість в обох (першій і другій) ситуаціях.

В ситуації 3, ще більш наближеній до життя дітей, де гра і іграшки – провідні способи і засоби діяльності, тільки 21,4% дітей відповіли, що скажуть правду про місцезнаходження іграшки і поділяться нею з іншими. Інші 78,6% дітей ладні сказати неправду, аби не втратити цінну для них річ.

В ситуації 4, коли слід проявити чесність – нечесність у ставленні до вчителя, тільки 28,6% учнів зможуть сказати неправду найбільш референтній особі – вчителю. Це саме ті діти, що нечесно повели себе в попередній ситуації з іграшкою. 32,1% дітей вважають за краще промовчати, 39,3% – скажуть правду про свою поведінку на уроці.

Відповіді на ситуацію 5, показують, чи зможуть діти сказати неправду батькам, аби почати займатися улюбленою справою. Незважаючи на вказівку йти робити спершу уроки, 75% дітей спокійно візьмуться спочатку читати казки, аніж робитимуть уроки (Батьки пішли, і звітувати про свої вчинки доведеться пізніше).

З відповідей до ситуації 6 слідує, що сказати неправду у вічі батькам одразу зможуть 53,6% дітей. Це на 21,4% менше, ніж в попередній ситуації, коли розмова з батьками відсувалася в часі. Але це становить більше половини відповідей дітей.

Коли мова йде (ситуація 7) про можливість зробити приємне собі (купити морозиво) чи згадати про інших (купити хліб для сім'ї), то 89,3% дітей обирають перше. Переважна більшість дітей схильна потурбуватися насамперед про себе.

Кількість дітей, що ладні відвести від себе покарання за скоєну провину, сягає 78,6% учнів класу (ситуація 8). В даному випадку мотивом брехні є уникнення покарання і перенесення його на слабшого (кішку), що не зможе відповісти чи заперечити. Позитивну відповідь – зізнаються у скоєному – дали лише 32,4% дітей.

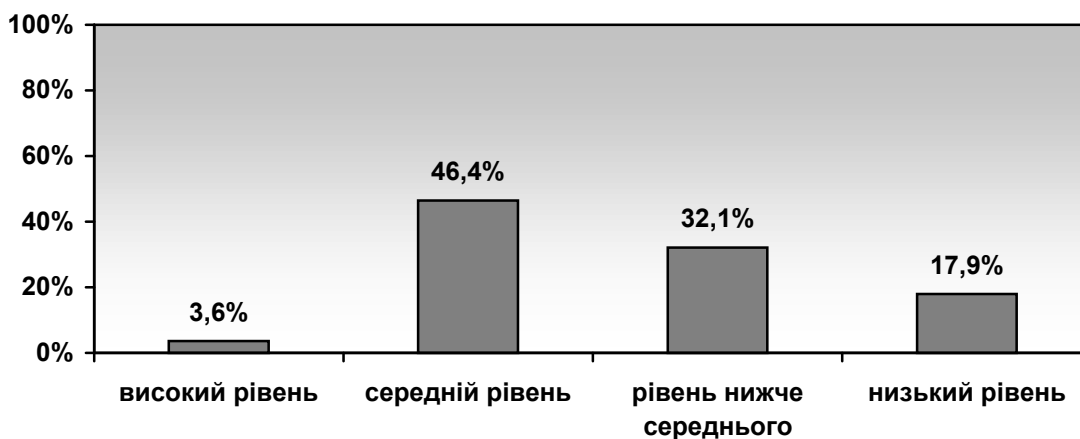
У ситуації 9, де у однокласника впали на підлогу цукерки, 85,7% дітей ладні привласнити чужу звабливу річ – цукерку; 14,3% учнів твердять, що віддадуть цукерку. Характерним для дітей цього віку є те, що вони на 100% ідентифікували себе на малюнку з дитиною, що підняла цукерку.

Зважаючи на лабораторний характер проведеного нами дослідження, ми все ж можемо зазначити, що дані, отримані нами, були підтверджені результатами спостереження за дітьми класу в різних ситуаціях – на уроці, на перерві, на прогулянках, тобто в ситуаціях формального і неформального їх спілкування один з одним і з вчителем. Дані спостереження в свою чергу були підтверджені результатами застосування методу експертних оцінок. В ролі експерта була задіяна класовод, яка вказала на дітей, що схильні давати неправдиві відповіді, здійснювати нечесні вчинки.

Вважаємо, що запропонована нами модифікація проективної методики “Фільм-тест” Рене Жіля дозволяє виявити рівень розвитку чесності і правдивості у школярів початкового класу, адже діти 6-7 років вже психологічно підготовлені до ясного розуміння сенсу моральних норм та правил і до їх повсякденного виконання.

Усі дані сумувались, аналізувались і узагальнювались. Остаточні результати розподілу учнів першого шестирічного класу за рівнем розвитку у них чесності і правдивості представлені в діаграмі.

Діаграма розподілу учнів за рівнями розвитку чесності і правдивості

В загальному вигляді, судячи з відповідей, можна говорити про рівні розвитку чесності і правдивості у дітей. Про кожну дитину, як про таку, можна говорити, що вона знаходиться (за І.Д.Бехом [4: 6-10]), на одному з 4-х рівнів розвитку чесності і правдивості.

1. Високий рівень: правдивість стала звичною, усвідомленою формою поведінки дитини. Добровільно зізнається у своїх провинах, намагається виправити свої помилки. Ніколи не бере без дозволу чужі речі. Чесна.

2. Середній рівень: в основному правдива; визнає нетерпимість до неправди, щиро її засуджує. У більшості випадків зізнається в своїх провинах. Виконує обіцянки, але необхідний постійний контроль з боку дорослих.

3. Рівень нижче середнього: чесність і правдивість не є звичною формою поведінки, виявляються ситуативно. Припускається частих порушень, знаходячи при цьому виправдання своїм провинам. У скоєних провинах зізнається лише після пред'явлення незаперечних доказів. Схильна до фантазування, нещира.

4. Низький рівень. Характеризується неправдивою, нечесною і корисливою поведінкою, заздрісна; свідомо говорить неправду і не відчуває при цьому докорів сумління. Нещира, не зізнається у своїх провинах, будь-що прагне приховати їх.

В цілому результати, отримані нами в ході дослідження, свідчать про те, що шестирічні першокласники знайомі з правилами моралі (“не кради”, “не говори неправди”), але не завжди користуються ними в житті. Знати – для них не означає діяти відповідним чином. Тому, знаючи про чесність і нечесність, учні-шестирічки спокійно ставляться до нечесних вчинків товаришів, а нерідко й самі порушують відомі їм правила моральної поведінки. Отже, надзвичайно важливо забезпечити формування у школярів у навчально-виховному процесі моральних понять, які дозволяють розібратися, що добре і що погано у вчинках реальних людей (ровесників) та літературних героїв. Необхідно повсякденно тренувати дітей у моральній поведінці, у проявах чесності та правдивості, у першу чергу. Розв'язанню цієї задачі сприяє спеціальне створення ситуацій та використання випадків із повсякденного життя дітей у класі, в яких учень стає свідком прояву чесності чи нечесності товариша, сам потрапляє у необхідність вибору – сказати правду, промовчати чи проявити нечесність.

Тому у розвитку моральної поведінки школярів важливо створити у їх свідомості єдину систему, що включає знання, почуття та дії. Досягненню цієї мети сприятиме, ми вважаємо, наявність сильного постійно діючого мотиву, такого, як, наприклад, оцінка вчителя для молодших школярів.

Навчальний процес також надає багато можливостей для виховання у учнів морального ставлення до людей. Зокрема, сильний виховний потенціал мають уроки читання в початкових класах.

Здатність дієво ставитись до проявів нечесності, прагнути бути правдивим самому формується у школярів у процесі проведення рольових ігор, розроблених педагогами та психологами. До активних методів корекції моральних якостей належить груповий соціально – психологічний тренінг, який проводиться психологом з метою допомогти вчителю у виховній роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников. – М.: Просвещение, 1976. – 303 с.
2. Мухина В.С. Детская психология: Учебник для студентов пед. институтов / Под ред. Л.А. Венгера. – М.: Просвещение, 1985. – 272 с.
3. Практическая психология в тестах, или Как научиться понимать себя и других / Сост. Р.Римская, С.Римский. – М.: АСТ–ПРЕСС, 1997. – 376 с.
4. Бех І.Д. Вивчення особистості молодшого школяра // Початкова школа. – 1993. – №3.–С.6–10.

Матеріал надійшов до редакції 21.12. 2000 р.

Мачушник Е.Л. Исследование особенностей формирования моральных качеств честности и правдивости у первоклассников.

Выявляются особенности формирования моральных качеств честности и правдивости у первоклассников.

Machushnyk O.L. Research on the peculiarities of developing the moral qualities of honesty and sincerity among first form pupils.

The article highlights the peculiarities of development of such moral qualities as honesty and sincerity among first form pupils.